

TRANSITIEDENKEN A

Onze milieuproblemen enkel aanpakken via regelgeving of markprikkels volstaat niet. Om die reden verscheen precies veertien jaar geleden voor het NMP4 een voorstudie over transitie-management. Inmiddels is het 2014. Wat is er over gebleven van de toenmalige ambities en ideeën om tot een nieuw antwoord te komen?

Rond het NMP4, waarin transitie-management was opgenomen als nieuwe beleidsfilosofie¹, ontstond gelijk een levendige discussie. Onder andere in de toenmalige Arena (nu Milieu) werd onder de noemer 'oude wijn in nieuwe zakken' de vraag gesteld of dit nu niet weer een nieuwe modieuze term was om de feitelijke onmacht om tot daadkrachtig milieubeleid te komen te verhullen.

Stevige basis

Inmiddels durf ik te stellen dat de toen nog kwetsbare en verse oogst van een brede discussie tussen wetenschappers en beleidsmakers inmiddels een stevig karakter heeft gekregen. 'Transitiestudies' is uitgegroeid tot een internationale wetenschappelijke discipline, waarbij in verschillende 'scholen' de dynamiek, mechanismen en verschillende dimensies van transities worden onderzocht. Dit uit zich in methoden en analyses die helpen om op gestructureerde wijze grote maatschappelijke veranderingsprocessen historisch te duiden en systematisch inzichtelijk te maken. Plus op basis hiervan mogelijke toekomstige ontwikkelingen te verkennen. Ook op het gebied van

sturing is zowel op theoretisch als empirisch gebied grote voortgang geboekt met experimentele interventies als transitie-experimenten, transitiearena's, reflexieve monitoring en backcasting. Het in 2004 gestarte Kennisnetwerk Systeeminnovaties en Transities (KSI), onder leiding van Johan Schot, John Grin en Jan Rotmans, heeft hierin een cruciale wegbereidende rol gespeeld.

Praktijkervaringen

Met de presentatie van het NMP4 startten ook de ministeries met de implementatie van transitie-management. Dit kreeg vanaf 2002 met name gestalte in het EZ-project 'Energietransitie'. Het project resulteerde in een zeer brede innovatie-agenda, een enorm netwerk rond platforms en transitiepaden en een innovatiebudget van honderden miljoenen. Het was de meest zichtbare toepassing van transitie-management op een gemankeerde manier. Zonder dat het idee veel verder wetenschappelijk was uitgewerkt, ontwikkelde de projectuitwerking zich tot een mengsel van wat elementen uit het transitiegedachtegoed en de traditionele marktbenadering. Zo werden wel de stakeholders in de lead gezet, maar gebeurde dit onder aanvoering van mensen

uit het bedrijfsleven. Gevolg van deze keuze was dat de geselecteerde innovatieprojecten overwegend van technische aard waren of gericht waren op optimalisatie.

Dit project was aanleiding tot veel discussie over nut en noodzaak van transitie-management en werd daarmee een belangrijke basis voor de verdere wetenschappelijke ontwikkeling. In de luwte ontstonden tegelijkertijd vaak op lagere overheids-niveaus, maar ook binnen sectoren en organisaties, meer radicale toepassingen van transitie-management. Op deze manier heeft zowel het inzicht in de mogelijkheden om te komen tot systeemverandering zich gaandeweg kunnen ontwikkelen tot een samenhangende set aan ideeën, concepten, methoden en instrumenten, gestoeld op een brede empirische basis.

'Basisrapport is verfijnd, getoetst, aangevuld en hanteerbaar gemaakt'

Praktisch hanteerbaar

Alles overziend staan in de kern de basisgedachten en inzichten uit het oorspronkelijke rapport nog fier overeind, maar dan verfijnd, getoetst, aangevuld en praktisch hanteerbaar gemaakt. Er is bijvoorbeeld mede door de leerervaringen en discussies steeds meer aandacht voor machtsvragen, voor de rol van psychologie, voor de meer sociaal-economische dimensies c.q. domeinen en voor de veranderende rol van de overheid. In die zin co-evolueert het transitiedenken met de maatschappelijke ontwikkelingen. Daar komt bij dat er sinds het uitkomen van NMP4 nogal wat is gebeurd: neem de vermaatschappelijking van de klimaatdiscussie, het opheffen van VROM, de bouw van vijf kolencentrales, een nieuw energieakkoord en een aantal

¹ *Transities en transitie-management; de casus van een emissiearme energievoorziening; Jan Rotmans, Rene Kemp, Marjolein van Asselt, Frank Geels, Geert Verbong en Kirsten Molendijk*

ACTUELER DAN OOI

veranderingen op het regimeniveau. Tegelijk zijn in allerlei niches alternatieve sociale en technologische innovaties steeds verder tot ontwikkeling gekomen, al dan niet dankzij centrale sturing. Gevolg is dat op het gebied van energie, zorg, voedsel, bouw, stedelijke ontwikkeling en mobiliteit de noodzakelijkheid en wenselijkheid van transitie inmiddels steeds minder ter discussie staat. Ik durf zelfs te stellen dat het transitiedenken nu actueler is dan ooit, omdat diverse domeinen daadwerkelijk in de fase van systeemverandering oftewel de versnellingsfase komen.

'Diverse domeinen komen daadwerkelijk in de fase van systeemverandering'

Verschuiving rol overheid

Nu transities in energie, bouw maar ook zorg en welzijn in een fundamenteel andere fase terechtkomen, roept dat een geheel nieuwe set aan wetenschappelijke en praktische vragen op. Binnen het transitieveld is er de afgelopen jaren dan ook toenemende aandacht voor structurele, institutionele en organisatieverandering. Maatschappelijk gezien levert dit een interessante uitdaging op voor met name de overheid. In genoemde transities verschuift de rol van de overheid onmiskenbaar richting zowel faciliterend, richtinggevend, kaderstellend als regisserend. Maar intussen blijft de meer fundamentele vraag vaak buiten schot, namelijk hoe de verschuiving van milieu- en duurzaamheidsbeleid gericht op innovatie en opbouw gecombineerd kan gaan worden met afbraak, uitfasering en stopzetten van onduurzame ontwikkeling.

In Duitsland is men, mede door de snelheid van de Energiewende, al een stap

verder in deze discussie. Hier heeft men het over transformatief milieubeleid, dat deels ook gericht is op het omvormen van het bestaande milieu- en duurzaamheidsregime. Dit heeft historisch gezien goed gefunctioneerd, maar lijkt inmiddels eerder beperkend en vertragend te werken. Het fundamentele karakter van transities heeft uiteindelijk ook, of misschien wel juist, consequenties voor bestaand (milieu)beleid. Het zal in veel sectoren veel meer gaan om een integratie van beleid gericht op de combinatie van opbouw van nieuwe duurzame systemen en het op basis hiervan ontwikkelen van nieuwe structuren, instituties en richtinggevende doelen.

Groep veranderaars groeit

Vanuit transitieperspectief is het wijnglas halfvol. Sinds het NMP4 is de kennis- en ervaringsbasis op het gebied van transities enorm toegenomen. Alleen al via ons instituut zijn in de afgelopen tien jaar zo'n 1.000 professionals opgeleid in het transitiedenken en handelen. Binnen de bredere maatschappelijke context leidt dit tot een

Prof. Dr. Derk Loorbach (dloorbach@gmail.com), Dutch Research Institute for Transitions (DRIFT), Erasmus Universiteit Rotterdam

groeïende groep veranderaars die op allerlei plekken zoeken naar slimme manieren om kleine veranderingen te bewerkstelligen. Dat gaat, zo weten we van transities, aanvankelijk onder de radar en soms tergend traag. Maar het is ook de basis voor een duurzame en quasi-gecoördineerde systeemverandering. Het momentum voor verandering neemt vanwege zowel externe factoren als door toenemende veranderbereidheid vanuit regimepartijen toe. Dit levert voor beleidsmakers - meer dan ooit tevoren - de uitdaging op hoe deze transities in goede banen te leiden. Dit betekent toewerken naar een samenleving die solidair en ondernemend is, maar zich ook beweegt binnen ecologische grenzen. Dat is wat mij betreft de haalbare, uitdagende en urgente uitdaging voor zowel transitieonderzoek als -praktijk.

Derk Loorbach

